

Vlinders van de Sint Pietersberg

De Sint Pietersberg is een van de rijkste en bekendste vlindergebieden van Nederland. Het gebied bestaat uit een afwisseling van hellingbos, schrale graslanden en kalkgrasland. Allerlei bijzondere soorten zoals de Koninginnepage en het Boswitje komen hier nog voor.

De Sint Pietersberg ligt in de gemeente Maastricht en grenst aan België. De berg behoort zonder meer tot de best onderzochte stukjes natuur in Nederland. Er komen veel bijzondere planten voor en in de onderaardse kalksteengroeven overwinteren zeldzame vleermuizen. Ook op het gebied van insecten heeft de Sint Pietersberg veel te bieden. In weinig terreinen zijn zoveel vlindersoorten gezien als hier. De Sint Pietersberg is eigendom van Natuurmonumenten en de ENCI (Eerste Nederlandse Cement Industrie). Voorheen was de provincie Limburg eigenaar van een

gedeelte van de berg. Het beheer van de kalkgraslandhelling bestond toen hoofdzakelijk uit begrazing door schapen gedurende de maand juni. In 1995 heeft Natuurmonumenten het beheer overgenomen van de provincie. Door de droogte in de lente en de zomer van 1995 en door het feit dat een te groot aantal schapen op de helling graasde, is de vegetatie in dat jaar niet of nauwelijks tot ontwikkeling gekomen. Dit had grote invloed op het aantal vlinders. In 1996 is het gelukkig een stuk beter gegaan met de vegetatie in het terrein. Omdat er op de Sint Pietersberg zoveel vlindersoorten voorkomen, waaronder een groot aantal Rode Lijstsoorten, heeft De Vlinderstichting voor Natuurmonumenten een rapport opgesteld met inrichtings- en beheersadviezen voor dit gebied.

Vanwege zijn unieke ligging kan de Sint Pietersberg fungeren als springplank voor zeldzame soorten die nog in België voorkomen maar niet meer in Nederland. Zo komt het Boswitje tegenwoordig weer talrijk voor op de Sint Pietersberg. Wellicht vestigen zich in de toekomst ook soorten als het Dambordje, Dwergblauwtje en Bruin dikkopje; soorten die vlak over de grens wel voorkomen, maar niet in

Het Dwergblauwtje wordt af en toe op de Sint Pietersberg gezien. Vlak over de grens, in België komt hij meer voor.

FOTO: HENKJAN KIEVIT

tekst:
Guido Smeets

Nederland. Alleen het Bruin dikkopje heeft twee populaties in Zuid-Limburg, uitsluitend op kalkhellingen.

Monitoring van vlinders

De afgelopen vier jaar heb ik op de Sint Pietersberg intensief naar vlinders gekeken. In 1993 ben ik gestart met het lopen van een monitoringroute. De route is een kilometer lang en is de afgelopen jaren van april tot en met september bijna wekelijks gelopen. De route loopt door het Poppelmondedal rondom de zogenaamde 'Duivelsgrot'. Een gedeelte van de route loopt over een kalkgraslandhelling.

Op deze route zijn in de afgelopen vier jaar 33 soorten dagvlinders geteld (zie tabel 1). Geen slecht resultaat! Tot deze 33 soorten behoren echter verschillende toevalstreffers. Hieronder volgt een beschrijving van de belangrijkste waargenomen soorten.

Koninginnepage

Deze Koninginnepage (*Papilio machaon*) heeft vaste populaties op de Sint Pietersberg. Al vanaf eind april kunnen de vlinders gezien worden. Vooral op de top van de Observant zijn vaak veel exemplaren tegelijk aanwezig. Om elkaar te ontmoeten vliegen de mannetjes en vrouwtjes namelijk naar een hooggelegen plaats. Dit gedrag wordt aangeduid met de term 'hill-topping'. Vooral bij soorten die in lage aantallen voorkomen is dit een noodzakelijke strategie om elkaar te ontmoeten. Op de Observant zijn soms meer dan tien

Koninginnepages tegelijkertijd aanwezig. Een fantastisch gezicht!

Boswitje

In ieder geval vanaf 1993 komt er een populatie Boswitjes op de Sint Pietersberg voor. De vlinder kan in één tot drie generaties per jaar vliegen. De eerste generatie kan in gunstige jaren al eind april beginnen te vliegen. De tweede, talrijke generatie bereikt haar hoogtepunt op de Sint Pietersberg eind juli, begin augustus. De poppen overwinteren tegen stengels in de kruidlaag. De groei van de rupsen vindt in het zomerseizoen plaats. De voornaamste voedselplanten zijn Lathyrus, Wikke, Kroonkruid en Rolklaver.

De vlinders zijn vrij klein en hebben lange smalle vleugels en opvallend dunne achterlijfjes. Ze rusten nooit met geopende vleugels en vliegen op een dansende manier. Het is vooral aan de wijze van vliegen te zien of het een Boswitje betreft of een ander witje. Wie dit eenmaal gezien heeft, herkent het Boswitje al van ruime afstand. Het Boswitje vliegt meestal laag over de vegetatie en zeer langzaam. Het vrouwtje is duidelijk te onderscheiden van het mannetje door het ontbreken van de zwarte vleugelpunten.

Voor het voortbestaan en uitbreiden van aanwezige populaties is de soort afhankelijk van een verscheidenheid aan gunstige plaatsen binnen een terrein; voornamelijk bossen, halfnatuurlijke graslanden, grensvegetaties en natuurlijk de bovengenoemde voedselplanten.

De Sint Pietersberg en met name de graslanden rondom de ENCI vijvers voldoen aan deze eisen. In de zomers van 1995 en

Een paadje langs een bosrand op de Sint-Pietersberg

FOTO: TITIA WOLTERBEEK

Vergeleken met de andere witjes is het Boswitje een heel sierlijk en fragiel witje.

FOTO: FRITS VAN DAALEN

1996 waren de Boswitjes vooral in de periode juli-augustus in relatief grote aantallen aanwezig. Van hieruit verspreidden ze zich via de bospaden over vrijwel de gehele Sint Pietersberg. Ook op andere plaatsen in Zuid-Limburg is de soort de laatste jaren regelmatig gesignaleerd. Het Boswitje is dus op zoek naar geschikte leefgebieden. Hopelijk lukt het de soort dan ook om elders populaties te vestigen.

De Vlinderstichting is reuze benieuwd of de opmars van het Boswitje zich in 1997 voortzet. Alle waarnemingen worden dan ook gaarne in ontvangst genomen. Ook elders in Nederland heeft

men kans om het Boswitje (als zwerver!) tegen te komen.

Hopelijk kan binnenkort het Boswitje eindelijk eens als een (her)nieuw(d)e soort toegevoegd kan worden aan de lijst dagvlinders. Wellicht dat door gunstige beheermaatregelen dit in de toekomst voor meer soorten gezegd kan worden. Het zou fantastisch zijn!

Gele en Oranje luzernevlinder

Deze luzernevlinders zijn allebei trekvlinders. Ze kunnen hier de winter niet overleven en trachten dus ieder jaar vanuit Zuid-Europa of Noord-Afrika Nederland te bereiken. Het ene jaar lukt dit, afhankelijk van de weersomstandigheden, beter dan het andere jaar. Vandaar het onregelmatig verschijnen op de Sint Pietersberg. De vlinders hebben een voorliefde voor klaver- en luzerneveldjes. Door het aanleggen van deze veldjes zijn ze te lokken. Vroeger waren er in Nederland veel van deze veldjes voor veevoer en als groenbemesting. Dankzij Natuurmonumenten wordt er nu een proefakker van ongeveer 40 are ingezaaid met klaver en luzerne. Ik ben benieuwd wat daar dit jaar te zien zal zijn!

Sleedoornpage

Ook van de Sleedoornpage (*Thecla betulae*) komt een populatie op de Sint Pietersberg voor. Vooral in de wintermaanden zijn de eitjes op de Sleedoornstruiken gemakkelijk te vinden. De vlinder zelf heeft een vrij verborgen levenswijze en is alleen toevallig te ontdekken.

Bruin blauwtje

Op de Sint Pietersberg komt een grote po-

pulatie van het Bruin blauwtje (*Aricia agestis*) voor. In de rest van Nederland komt deze soort vooral in de duinen en langs de grote rivieren voor. De populatie op de Sint Pietersberg valt dus een beetje buiten het Nederlandse verspreidingsbeeld. Over de grens komt het Bruin blauwtje echter regelmatig in kalkgraslanden voor. Het Bruin blauwtje heeft twee generaties per jaar en is verspreid over de hele Sint Pietersberg aanwezig. Deze soort heeft een voorliefde voor korte vegetaties en is hier dan ook het meest in aan te treffen. De vlinder is wel klein maar het zijn juweeltjes!

Dwergblauwtje

Het Dwergblauwtje (*Cupido minimus*) is nog kleiner dan het Bruin blauwtje en wordt daarom vaak over het hoofd gezien. Het voorkomen is beperkt tot kalkgraslanden waar Wondklaver groeit, de voedselplant van de rups. Vlak over de grens, op minder

Tabel 1: Aantal waargenomen exemplaren per vlindersoort gedurende de periode 1993 t/m 1996 op de monitoringroute op de Sint Pietersberg. De soorten met een * worden in de tekst besproken.

soort	1993	1994	1995	1996	totaal
Geelsprietdikkopje	14	34	13	16	77
Zwartsprietdikkopje	5	9	2	4	20
Koninginnepage *	59	27	9	26	121
Klein koolwitje	89	155	19	250	513
Klein geaderd witje	46	60	20	105	231
Groot koolwitje	20	12	3	4	39
Boswitje *	15	2	0	16	33
Citroenvlinder	3	2	4	5	14
Oranjetipje	14	10	10	12	46
Gele luzernevlinder *	0	0	0	1	1
Oranje luzernevlinder *	0	1	0	6	7
Groentje	9	2	3	0	14
Sleedoornpage *	0	1	0	1	2
Kleine vuurvlinder	0	3	1	9	13
Dwergblauwtje *	1	2	0	1	4
Bleek blauwtje *	0	3	0	0	3
Boomblauwtje	8	4	0	50	62
Bruin blauwtje *	7	74	5	27	113
Klaverblauwtje *	9	0	0	0	9
Icarusblauwtje	258	530	39	230	1057
Dagpauwoog	48	72	51	100	271
Atalanta	4	9	5	28	46
Distelvlinder	1	37	3	840	881
Kleine vos	14	2	10	45	71
Gehakelde aurelia	3	1	4	12	20
Rouwmantel *	0	0	0	1	1
Keizersmantel *	0	0	0	1	1
Landkaartje	0	0	0	1	1
Hooibeestje	3	2	0	0	5
Koevinkje	54	46	13	14	127
Argusvlinder	20	37	10	28	95
Bruin zandoogje	298	546	105	380	1329
Bont zandoogje *	2	4	0	2	8

Summary

One of the best known butterfly regions in the Netherlands is the Sint Pietersberg, situated in the southernmost point of the country (province Limburg). With its unique combination of hillside woods and chalk grasslands, it harbours many significant and rare species. In the past four years, 33 butterfly species have been spotted along a monitoring route. These include the Brown Argus (*Aricia agestis*), the Small Blue (*Cupido minimus*), the Silver-washed Fritillary (*Argynnis paphia*) and the Wood White (*Leptidea sinapis*), all of which are more common in neighbouring Belgium than in the Netherlands. Possibly the Sint Pietersberg might act as kind of springboard for other rare or extinct species.

dan 100 meter afstand, komen nog populaties van het Dwergblauwtje voor. Bijna ieder jaar worden er op de Sint-Pietersberg wel één of meer Dwergblauwtjes gezien. De voedselplant komt er helaas nog niet in voldoende mate voor, zodat er zich nog geen populatie heeft kunnen vestigen.

Misschien dat in Zuid-Limburg nog ergens een populatie voorkomt van dit blauwtje omdat de zeer kleine vlinders kunnen leven op een oppervlakte van enkele tientallen meters, mits de voedselplant in voldoende mate aanwezig is. Iets voor de ijverige speurders.

Klaverblauwtje

In 1993 zijn er op de monitoringroute negen Klaverblauwtjes (*Cyaniris semiargus*) gezien. Daarna is de soort verdwenen. De rupsen van het Klaverblauwtje leven op diverse klaversoorten, vooral op Rode klaver. Als er op gedeelten van de Sint Pietersberg meer Rode klaver zou staan, zou er in dit gebied een populatie kunnen bestaan. Deze vlinder valt niet op tussen de Icarusblauwtjes en je moet dan ook goed opletten om hem te vinden. In 1996 heb ik weer twee exemplaren op de berg waargenomen. In het centrum van Maastricht is zelfs een populatie ontdekt. Misschien zijn er wel meer. Wie zoekt ze?

Bleek blauwtje

In 1993 heb ik drie mannetjes van het spectaculaire, mooie Bleek blauwtje (*Lysandra coridon*) waargenomen. Hij komt in België vlakbij Luik voor. Vandaar gaat hij wel eens zwerven en soms bereiken deze vlinders Nederland. Vestiging is echter uitgesloten, omdat de voedselplant, Paardehoefklaver, niet in Nederland voorkomt.

Rouwmantel

Na de invasie in de nazomer van 1995 is in het voorjaar van 1996 een overwinterende Rouwmantel (*Nymphalis antiopa*) aangetroffen. Jammer genoeg is hij daarna niet meer gesignaleerd. Een toevalstreffer dus.

Keizersmantel

In 1992 was er een kleine invasie van Keizersmantels (*Argynnis paphia*) in Zuid-Limburg. Deze parelmoervlinder wordt regelmatig gesignaleerd in het aangrenzende België. Op 25 augustus 1996 heb ik een vrouwtje waargenomen dat vliegend rondom de stam van een eik iedere keer tegen de stam aanvloog en vervolgens weer rondjes draaide om de stam. Navraag bij parelmoervlinderspecialist Piet Sogeler leerde mij dat het hier om een eileggend vrouwtje ging. De vlinder legt de eitjes op de schors van eiken in de nabijheid van viooltjes. De rupsen komen in het voorjaar uit en zoeken dan hun weg naar de dichtstbijzijnde viooltjes. Het zou natuurlijk prachtig zijn om eens rupsen te ontdekken!

Bont zandoojie

Het Bont zandoojie (*Pararge aegeria*) komt in Nederland algemeen voor, maar is in Zuid-Limburg zeldzaam. Op de Sint Pietersberg komt een kleine populatie voor. Elk jaar worden er weer enkele exemplaren gesignaleerd. De vlinder heeft een voorliefde voor open grasweggetjes in een bosrijke omgeving.

Spaanse vlag

Tenslotte nog een bijzondere overdag vliegende nachtvlinder: de Spaanse vlag (*Euplagia quadripunctaria*). Een schitterend rood-wit gekleurde beer met zwarte stippen. De vlinder heeft een voorliefde voor de bloemen van Koninginnekruid waarop hij overdag, nectardrinkend stil en onopvallend zit. Alleen het geoefende oog ontdekt hem, want hij vliegt nauwelijks. Slechts bij verstoring kiest hij het hazenpad. In 1996 heb ik deze Nederlandse rariteit regelmatig in augustus waargenomen. Waarschijnlijk plant hij zich hier ook voort, want bijna ieder jaar wordt hij in wisselende aantallen waargenomen. Vlakbij de grens zijn zelfs grote populaties op Belgisch grondgebied aanwezig. De rups is niet kieskeurig en leeft van allerlei planten, voornamelijk Koninginnekruid. Hij kan dus op meer plaatsen in Nederland populaties hebben, maar Zuid-Limburg heeft de meeste kans op deze spectaculair mooie soort.

Ook de Spaanse vlag, een overdag vliegende nachtvlinder, kan op de Sint Pietersberg worden gezien.

FOTO: HANS SMEENK

